

Верховний
Суд

Судові спори між розлученими батьками щодо дітей

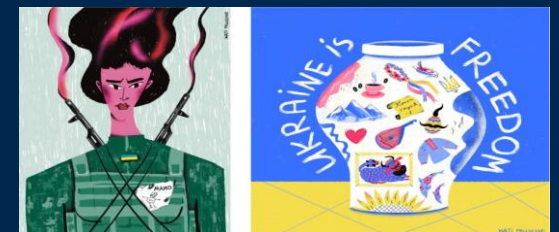
Євген Синельников
суддя Верховного Суду
Касаційний цивільний суд

«Війна в Україні – це війна в цілому за цінності: життя, демократію, свободу. Тож це війна в усьому світі» (an interview of the President of Ukraine with CNN and Reuters in 2022).

«Ми це робимо щиро і вважаємо, що ми повинні захищати все своє заради майбутнього наших дітей, яких також треба сьогодні захищати. Тому що ви бачите, що ніхто вже не обирає цілі. Гинуть діти, гинуть десятки, на жаль. Тому нам є що захищати. Ми захищаємо своє право жити».

Близько 1,3 мільйона українських дітей проживають у ЄС

[Спільна заява Президента України Володимира Зеленського та Президента Європейської комісії Урсули фон дер Ляен з нагоди Міжнародного дня захисту дітей 01.06.2023]

Щаслива сім'я, як правило, не має потреби в тому, щоб закон втручався у її справи.

Шлюб є суспільним інститутом, отже розлучення також не є приватною справою.

Оскільки розлучення руйнує сім'ю, в якій живуть діти, держава довіряє вирішувати питання благополуччя дітей судам.

Егоцентричне переслідування власних інтересів кожним із розлучених батьків, швидше за все, залишить стосунки сторін повністю зруйновані. Це матиме негативний вплив на дітей.

Батьківський конфлікт шкідливий для дітей.

Розлучення не заважає чоловікові бути татом, а жінці – мамою.

Добрий вчинок зазвичай породжує добру відповідь. Неприємний вчинок розпалює іншу сторону.

«Найголовніше, що батько може зробити для своїх діти – це любити їхню матір» (Теодор Хесбург).

Суд це фактично остатній інструмент, який підлягає використанню при вирішенні сімейних спорів, коли спір неможливо вирішити іншим шляхом.

Водночас розлучення має відбутися таким чином, щоб батько і матір як і раніше співпрацювали при виконанні батьківських обов'язків.

Деяким батькам здається, що дитині достатньо лише їхньої участі у вихованні. Вони вважають, що можуть піклуватися про дитину краще, ніж інші, і що дитині не потрібен другий з батьків. Іноді батьки використовують свою дитину як інструмент помсти.

Можливо одному із подружжя у певний період часу за певних обставин перестав бути потрібний партнер, але це свідчить про те, що дитина не потребує іншого з батьків.

Сторони у сімейному спорі при вирішенні спору щодо дітей не мають бути суперниками у суді.

Суддя у сімейному спорі – це суддя, який може зосередити увагу сторін на ключових питаннях правового та неправового характеру у складний для колишнього подружжя час і спрямувати їх до спільного вирішення проблем.

Сімейні адвокати відіграють надзвичайно важливу роль у вирішенні сімейних спорів, їм доцільно підтримувати сторони в прийнятті раціональних рішень і розумних кроків, зокрема на ранніх стадіях. Сімейний адвокат, який допомагає сторонам уникнути судового процесу та досягти гармонійного результату, надає подружжю, що перебуває у стадії розлучення, послуги, яких вони найбільше потребують.

Сімейні провадження мають здійснюватися з елементами терапевтичного правосуддя у міждисциплінарному середовищі (судді, медіатори, адвокати та спеціалісти/експерти (психологи, психіатри) працюють разом).

Судді відіграють ключову роль у формуванні культури мирного вирішення спорів.

У Резолюції «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» від 02.10.2015 р. № 2079 Парламентська Асамблея Ради Європи закликала заохочувати та розвивати медіацію в рамках судового провадження у сімейних справах за участю дітей, зокрема шляхом проведення за рішенням суду обов'язкової інформаційної сесії, щоб поінформувати батьків про те, що спільне проживання може бути прийнятним варіантом для забезпечення найкращих інтересів дитини та працювати над таким рішенням, забезпечуючи належне навчання медіаторів та заохочуючи міждисциплінарну співпрацю на основі «моделі Кохема»

Модель «Кохема»

Була розроблена на початку 1990-х у Німеччині (м. Кохем) з метою забезпечення найкращих інтересів дитини. Головна мета розроблених методів полягає у збереженні відносин дитини з обома батьками, створення таких умов для розлучених батьків, за яких вони будуть діяти вдвох при вихованні дитини, приймати спільні рішення, враховуючи інтереси та бажання дитини.

Ця модель передбачає, що всі особи, які залучені у вирішення спору (батьки, адвокати, медіатори, представники соціальних служб, психологи, суддя) мають за мету, що батьки відновлять повне усвідомлення своїх батьківських обов'язків та будуть співпрацювати заради дитини. Конфлікт має бути вирішений за допомогою мирних процедур, учасники конфлікту мають виробити спільне рішення. Як правило ухвалюються рішення про спільне виконання батьківських обов'язків.

При повній повазі права дитини на приватне та сімейне життя, слід заохочувати тісну співпрацю між різними фахівцями для отримання повного розуміння дитини, а також оцінки його/її правового, психологічного, соціального, емоційного, фізичного та пізнавального стану.

Повинні бути створені загальні рамки оцінки для професіоналів, які працюють з дітьми (наприклад, юристів, психологів, лікарів, поліцейських, співробітників імміграційних органів, соціальних працівників та посередників) під час розглядів або заходів, які стосуються або впливають на дітей [Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року].

Республіка Сінгапур

Сімейні суди (створені у 2014 році), у складі яких діє служба психологічної підтримки та консультування. Міністерство соціального і сімейного розвитку, до складу якого входять Сімейний центр та Агенція підтримки розлучених сімей. Судді та адвокати у сімейних справах проходять спеціальну підготовку.

У спорах між розлученими батьками вирішуються питання:

- custody,
- care and control,
- access.

Рішення Верховного Суду у справі «Сх v Су» 2005 року: надзвичайно важливим є те, щоб суди визнавали та застосовували спільне батьківство, коли обидва з батьків продовжують мати безпосередню участь у житті дитини. Суддя не помилився, надавши спільну опіку. Сторони звинувачення один проти одного виникли через їхнє невдоволення одне одним не від того, що вони не піклуються про дитину і не зможуть

Основні виклики:

- строки розгляду справ, що стосуються права дитини на сім'ю (пріоритетність);
- актуальність запровадження сімейної спеціалізації суддів (судів), адвокатів, медіаторів;
- роль адвоката та органів у справах дітей під час розгляду судом цивільних спорів, які стосуються права дитини на сім'ю;
- з'ясування та врахування думки дитини у цивільних провадженнях;
- залучення психолога у цивільних провадженнях;
- застосування примирних процедур.

Було б занадто стверджувати, що національні суди завжди зобов'язані заслуховувати дитину в суді щодо питання доступу до батька, який не має опіки, але це питання залежить від конкретних обставин кожної справи з належним урахуванням віку і зрілості відповідної дитини (CASE OF SAHIN v. GERMANY (*Application no. 30943/96*), § 73).

Дитині було близько трьох років і десяти місяців на момент початку апеляційного провадження та п'яти років і двох місяців на момент ухвалення судового рішення.

Консультуючись з питання заслуховування дитини в суді, експерт обґрунтовано пояснила, що сам процес допиту несе в собі ризик для дитини. Такого ризику не можна було уникнути спеціальними заходами в суді. Враховуючи методи, застосовані експертом під час зустрічі з дитиною, та обережний підхід до аналізу ставлення дитини до її батьків, ЄСПЛ дійшов висновку, що апеляційний суд не вийшов за рамки розсуду, покладаючись на висновки експерта, навіть за відсутності прямих запитань щодо відносин дитини та заявника.

Затягування розгляду справи негативно впливає на дітей та їхній розвиток.

У справі «М і М проти Хорватії» від 03 вересня 2015 року ЄСПЛ дійшов висновку, що як право матері, так і право дитини на повагу до сімейного життя було порушено через тривалий характер провадження щодо опіки, що є порушенням статті 8 Конвенції (§ 179, § 183).

Неврахування бажання дитини щодо того, з ким із батьків вона бажає проживати, за конкретних обставин справи порушує її право на повагу до приватного та сімейного життя, передбачені статтею 8 Конвенції.

Згідно з практикою хорватських судів, у ситуаціях, коли обидва батьки однаково здатні піклуватися про дитину, а дитина, з огляду на свій вік і зрілість, здатна формувати власну точку зору та виражати її, необхідно поважати бажання дитини щодо того, з ким з батьків їй жити. Суд не може не погодитися з цією точкою зору, оскільки він вважає, що думці дитини необхідно приділяти належну увагу (§ 183).

Ознайомившись із записом судового засідання 28 березня 2023 року, в якому було проведено опитування малолітньої дитини, колегія суддів вимушена констатувати, що категоричний висновок апеляційного суду в оскарженій постанові «...дитина пояснила, що бажає проживати разом із мамою...», не в повній мірі відображає суть пояснень дитини та не свідчить, що дитиною прийнято усвідомлене рішення змінити усталений спосіб свого життя.

Вочевидь при оцінці вказаних пояснень дитини необхідно враховувати її вік на момент опитування (7 років), рівень розвитку та психологічні особливості, притаманні відповідному віку.

За обставин розглядуваної справи, врахувавши інтереси малолітньої дитини, її психологічний стан та особливості фізичного розвитку, права на гармонійний розвиток та належне виховання, а також дотримуючись балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що проживання дитини з батьком в оточенні інших рідних для неї людей забезпечує її розвиток у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним. Також суд першої інстанції при вирішенні спору правильно врахував висновок органу опіки та піклування (постанова Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року у справі № 208/4667/20)

Забезпечення позову

Постанова Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі 467/403/22

Забезпечено позов матері шляхом визначення часу спілкування малолітньої дитини 2016 року народження за місцем проживання матері у м. Одеса, щомісячно з 14:00 години кожної першої п'ятниці до 18:00 години кожної першої неділі та з 14:00 години кожної третьої п'ятниці до 18:00 години кожної третьої неділі без присутності батька, зобов'язано батька дитини передавати малолітню дитину її матері Мазуренко О. М. за місцем проживання дитини смт Арбузинка.

Мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини.

У постанові від 30 жовтня 2019 року у справі № 352/2324/17 (провадження № 61-14041св19) Верховний Суд зазначив, що при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини **суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази**, зокрема щодо обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновку органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання судді, яке має ґрунтуватися на внутрішній оцінці всіх обставин в їх сукупності. Адже не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства.

Верховний Суд у постанові від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19 (провадження № 61-19210св20) визначив **базові елементи, які підлягають врахуванню при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини**, а саме: (а) погляди дитини, (б) індивідуальність дитини, (в) збереження сімейного оточення і підтримання відносин, (г) піклування, захист і безпека дитини, (ґ) вразливе положення, (д) право дитини на здоров'я, (е) право дитини на освіту.

При вирішенні цієї категорії спорів **також підлягають врахуванню**: (1) спроможність кожного з батьків піклуватися про дитину особисто; (2) стосунки між дитиною і батьками в минулому; (3) бажання батьків бути опікунами; (4) збереження стабільності в оточенні дитини, йдеться про місце проживання (дім), школу, друзів; (5) бажання дитини.

Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини (ст. 19 СК України).

Під час розв'язання спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини служба у справах дітей має захищати інтереси дитини з урахуванням рівних прав та обов'язків матері та батька щодо дитини.

Судді США мають право звернутись до незалежного спеціаліста з питань дитячої опіки, який виконує роль такого собі квазіконсультанта і має провести необхідні інтерв'ю, оцінювання й аналіз даних тощо та скласти звіт, в якому комплексно відобразити сімейні взаємовідносини у їхній динаміці, почути голос дитини з метою допомогти суду дійти висновків щодо потреб дитини та найкращих її інтересів. Цей звіт, витрати за складання якого покладаються на одну чи обидві сторони, також допомагає батькам сфокусуватися більше на інтересах дитини, ніж на конфлікті між ними та бути інструментом вирішення конфлікту та задоволення потреб дитини.

Справа № 523/19706/19 перебуває на розгляді ОП КЦС

При вирішенні спору між розлученими батьками про визначення місця проживання дитини суд наділений повноваженнями розглянути можливість і доцільність застосування наступних моделей фізичної опіки:

- спільна опіка з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного із батьків за відповідним графіком (у постановах від 26 жовтня 2022 року у справі № 750/9620/20 (провадження № 61-7187св22), від 14 грудня 2022 року у справі № 742/2571/21 (провадження № 61-10119св22), від 12 квітня 2023 року у справі № 569/22963/21, від 17 травня 2023 року у справі № 750/843/21 (провадження № 61-6463св22) Верховний Суд звертав увагу на можливість застосування судами моделі спільної фізичної опіки над дитиною);
- визначення місця проживання дитини у помешканні, в якому дитина проживала, а батьки при цьому почергово мають приїжджати і виїжджати до цього помешкання згідно з узгодженим графіком;
- визначення місця проживання дитини з одним із батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків за відповідним графіком.

Окрема думка у справах №№ 274/576/20, 208/4667/20, 751/7360/21

У цих справах можливо і доцільно було б застосувати спільну фізичну опіку з почерговим проживанням дитини за визначеним графіком (тиждень з матір'ю, тиждень з батьком; або у відповідності до погодженого між батьками графіку: у будні з матір'ю, а у вихідні дні з батьком), оскільки:

- обоє батьків висловили бажання піклуватися про дитину і брати участь в її вихованні;
- батьки характеризуються позитивно, працевлаштовані, не перебувають на обліку в лікарів психіатрів та наркологів, мають належні умови для проживання дитини у м. Бердичеві, мають належних контакт з донькою, отже фактично жоден із батьків не має особливостей, які б свідчили про необхідність відступу від гарантій рівності прав та обов'язків батьків і права дитини на піклування обох батьків;
- дитина виявляє однакову прихильність до матері і батька, любить їх обох;
- обоє батьків проживають в одному населеному пункті і здатні забезпечити проходження дитиною навчального процесу та позашкільних активностей;
- між сторонами під час розгляду справи був добровільно за взаємною згодою встановлений порядок проживання дитини, який передбачав почергове проживання дитини з кожним з батьків;
- при з'ясуванні думки дитини органом у справах дітей встановлено, що вона хоче проживати з татком, дідусем та бабусею, а також фактично повідомила про те, що комфортно почувається, проводячи будні за місцем проживання матері, а вихідні за місцем проживання батька;
- така модель сприяла поглибленню співпраці батьків з метою виховання та задоволення потреб дитини, а також знижувала рівень конфліктності у відносинах батьків.

Спільне батьківство слід сприймати як координацію між дорослими у їхніх батьківських ролях і здатність підтримувати та допомагати один одному, воно може сприяє покращенню співпраці між батьками та зменшенню ризику потенційних суперечок, оскільки така модель вільна від тягаря переможець-переможений. Труднощі, пов'язані зі спільною опікою, належать до початкового періоду адаптації, і завдяки тривалому контакту з батьками ці труднощі поступово зникають. Спільна фізична опіка сприяє відкритому спілкуванню між батьками, мінімізації конфліктів та розчарувань, приносить користь стосункам матір-дитина і батько-дитина.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!